

PETRI SARASTE

ISÄNI VAIETTU SOTAVANKEUS

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

© Petri Saraste ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2024

Kuvalähteet sivulla 237

ISBN 978-951-1-48066-2

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2024

Olimme hiljaa ojissamme, kun takaa kuului:
”Ei perkele, mun puolesta tää saa loppua.”

Me katsoimme taaksemme ja Niemen Kalevi seisoo
kädet ylhäällä. Vähitellen sieltä nousi muitakin. Minäkin
seisoin kädet ylhäällä, antautuneena, minä suojeleuspoika
ja sankarin teoista uniani nähnyt. Mitään pahempaa
minulle opetettua, ei ollut kuin antautua vangiksi.
Kuolema ennemmin, se on oikean sotilaan ratkaisu.

– OTE ISÄNI SOTAVANKEUSAJAN PÄIVÄKIRJASTA

SISÄLLYS

JOHDANTO	9
----------------	---

I OSA: SARASTEEN SUURPERHE

1. Suku muuttaa Rovaniemelle	19
2. Kun sota muutti kaiken	22
3. Viisi veljestä rintamalla	27
4. Saksalaiset toivat lisäansioita	38

II OSA: PITKÄ ASEMASOTA

5. Isäni sotapolku alkaa	45
6. Neuvostoliiton suurhyökkäys Karjalankannaksella	53
7. Päiväkirja	55
8. Vain äiti uskoi Kaukon palaavan	97
9. Tieto veljen kuolemasta	100
10. Mitä Peippolassa tapahtui?	107
11. Tapausnumero 12269	109
12. Kuulustelut Suomessa	114
13. Toisen vangin tarina	120
14. Lapin sota muutti taas kaiken	122
15. Näлкä ja kylmyys eivät unohdu	129
16. Sotavankien oikeuksia ei tunnettu	138
17. Sotavangit saivat propagandasta osansa ...	141

III OSA: ELÄMÄ SODAN JÄLKEEN

18. Paluu siviilielämään	149
19. Entisten sotavankien kohtelu Suomessa sodan jälkeen	156
20. Työstä monen pelastus	162
21. ”Tärähtäneitä” ei osattu hoitaa	165
22. Sodan traumojen ja korvausten käsittely ..	174
23. Punkaharjun tutkimukset ja olematon jälkihoito	179
24. Veljesten sodanjälkeiset elämänpolut	182

IV OSA: MUISTOJA ISÄSTÄNI

25. Tarinoita mökiltä, kotoa ja koulusta	195
26. Isäni suosikkioppilaat	211
27. Toimittaja Rauli Virtanen muistelee isääni	220

JÄLKISANAT	223
------------------	-----

Viitteet	232
----------------	-----

Lähteet	234
---------------	-----

JOHDANTO

Isäni Kauko Saraste kuoli 4. tammikuuta 1996. Hän oli muutamaa viikkoa vaille 73-vuotias. Kuolinpäivän iltana nyt jo edesmennyt äitini Leenamari Saraste antoi minulle ja kahdelle veljelleni, Jukka-Pekalle ja Tuomakselle, isäni kirjoittamat muistelmat hänen sotavankeusajastaan.

Ne olivat meille kaikille yllätys. Emme tienneet hänen kirjoittaneen mitään sellaista. Hän ei juuri koskaan puhunut kokemuksistaan sodassa tai sotavankeudessa. Muistan monesti ihmetelleeni, mitä hän naputteli työhuoneessaan ovi suljettuna.

Työhuoneessa syntyi kappale suomalaista sotahistoriaa: kertomus isästäni Kaukosta sekä koko rovaniemeläisen Sarasteen perheen elämästä kahden joen kainalossa ja kolmen sodan pyörteissä. Perheestä viisi poikaa joutui rintamalle. Vanhimmat Torsti ja Aarre kutsuttiin palvelukseen jo talvisodassa. Veljeksistä Onni lähti mukaan vapaaehtoisena. Pentti ja Kauko olivat mukana jatkosodassa. Aarre kaatui sodan loppumetreillä, ja isäni Kauko joutui sotavangiksi kesäkuussa 1944.

Nyt kaikki tässä kirjassa mainitut Sarasteen veljekset ovat kuolleet. Talvi- ja jatkosodankin veteraaneja on jäljellä enää vähän. Sotaveteraaneja oli vuoden 2024 alussa noin 2000, joista 400 sotainvalideja. Veteraanien keski-ikä oli vuonna 2024 yli 98 vuotta. Sotavangeista ei tietojeni mukaan ole elossa ketään. Isäni kuului jatkosodan sytyttyä nuorimpaan ikäluok-

kaan. Hän olisi, jos vielä eläisi, tämän kirjan ilmestymishetkellä 101-vuotias. Hän astui riviin vain 18-vuotiaana.

Isäni sotavankeus kesti melko tarkalleen puoli vuotta. Hän kärsi tuona aikana monista sairauksista, aliravitsemuksesta ja raskaasta ruumiillisesta työstä kolmella eri vankileirillä.

Joka kolmas sotavanki kuoli näillä leireillä. Neuvostoliiton julkaiseman tilaston mukaan suomalaisia sotavankeja oli yhteensä 2 377. Suomalaisen tilaston mukaan sotavankien määrä oli yli 3 500. Erot suomalaisissa ja venäläisissä tilastoissa selittyvät pääosin sillä, että neuvostoviranomaiset sisällyttivät tilastoon vain ne vangit, jotka selvisivät hengissä leireille asti.

Tarkkoja lukuja on ollut vaikea saada. Muuttuneen maailmantilanteen vuoksi vierailu Venäjän sota-arkistossa on käytännössä mahdotonta. Tähän ovat viime aikoina vaikuttaneet muun muassa Ukrainan sota ja Suomen Nato-jäsenyys.

Leireillä kuolleiden sotavankien lukumäärä on viimeisten tutkimusten mukaan noin 1 500, kotiin selvisi alle 2 000 sotavankia.

Isäni myöhemmällä iällä kirjoittama päiväkirja sota-ajalta on pyörinyt mielessäni siitä asti, kun sain hänen vanhalla matkakirjoituskoneella kirjoittamansa liuskat luettavakseni vuonna 1996. Vuosien mittaan hänen tarinansa on muodostunut mielessäni lähes elokuvaksi. Vasta nyt, kun työtahtini on rauhallisempi, päätin kirjoittaa isäni tarinan kirjaksi. Hänen kirjoittamansa päiväkirja on julkaistu tässä kirjassa kokonaisuudessaan, eikä sitä ole korjailtu.

Tämä projekti on lähentänyt minua isääni hänen kuolemansa jälkeen. Ymmärrän nyt paljon paremmin, minkälaisissa paineissa ja joskus painajaisissakin hän eli yrittäen unohtaa menneet. On vaikea ymmärtää, että hän oli vasta 18-vuotias nuorimies joutuessaan sotaan.

Entisenä suojeluskuntalaisena ja hyvin isänmaallisen perheen poikana hän myös häpesi sotavankeuttaan. Kuten hän päiväkirjassaan kirjoitti: ”Mitään pahempaa minulle opetettua ei ollut, kuin antautua vangiksi. Kuolema ennemmin, se on oikean sotilaan ratkaisu.”

Kokonaan oma tarinansa on se, miten nämä nuoret miehet palkittiin sodan jälkeen ja kuinka heistä huolehdittiin sodan päätyttyä. Isäni onneksi koitui, että hänet toimitettiin rajalta suoraan Hankoon sotilassairaalaan, jossa hänen sairauksiaan, kuten lavantautia, kurkkumätää, ihosairauksia, lannerankarikkoa ja muita vammoja, hoidettiin kolmen kuukauden ajan.

Niille, jotka eivät sairaalaan päätyneet, syötettiin vapaudessa läskisoosia ja hernekeittoa, joita heidän suolistonsa ei pitkän ravinnonpuutteen takia kestänyt. Kuten monet leireiltä palanneet, isäni oli vakavasti alipainoinen. Hän painoi sairaalaan päästyään Hangossa vain vaivaiset 38 kiloa.

Tovereiden kuolemat, henkiset luhistumiset ja pelkotilat painoivat myös mieltä. Näihin ongelmiin ei isälleni juuri tarjottu apua. Apua hän sai vasta neljä vuosikymmentä myöhemmin, vuosina 1984–1986, kun elossa olevat sotavangit viimein kutsuttiin Punkaharjun kuntoutussairaalaan kertomaan kokemuksistaan. Tutkimusta johti lääkintöneuvos Reino Hiltunen.

Yli tuhannen entisen sotavangin terveydentila, elämäntarinat ja muistot tallennettiin haastatteluissa nauhoille, joita ei koskaan työstetty tutkimukseksi. Nauhoja ei edelleenkään luovuteta tutkijoiden käyttöön. Niitä säilytetään Kansallisarkistossa Helsingissä. Olen saanut isäni haastattelun nähtäväksi ilman Kansallisarkiston apua.

Punkaharjun terveystarkastuksen tuloksena isäni invalideetiksi määriteltiin 20 prosenttia. Korvausta hän sai 1 080

markkaa vuodessa. Punkaharjun tutkimusten keskeytyminen ei katkeroittanut isääni. Kaksi hoitojaksoa Punkaharjulla eivät edistäneet hänen mielenrauhaansa millään tavalla. Päin vastoin, ne palauttivat hänen mieleensä asiat, jotka hän oli vuosia yrittänyt aktiivisesti unohtaa.

Sotavankien vaikenemiselle on painavat syynsä. Heidän kuulustelunsa olivat lähinnä painostamista, uhkailua ja täynnä salaliittoteorioita. Heitä syytettiin siitä, että he olivat puhuneet liikaa tai liian vähän, kertoneet liian paljon kurjista oloistaan tai salanneet asioita. Monet vangit muistivat katkeruudella näitä kuulusteluja.

Sodasta palanneiden käsittely oli hyvinkin epäoikeudenmukaista. Vangiksi jääneitä suomalaissotilaita pidettiin jopa pettureina, vaikka vangitsemisen syy ei varsinaisesti ollut sotilaassa itsessään. Vastuu sälytettiin usein sotilaille, vaikka oikeampi osoite olisi ollut lähimmissä komentajissa tai yleisesti suomalaisessa sodanjohdossa.

On selvää, että kolmen ja puolen vuoden sotakokemus horjutti henkistä tasapainoa. Sotakokemuksen aikana koettu puolen vuoden sotavankeus leireillä, joilla vangeilla ei ollut ihmisarvoa ja yhteydet ulkopuoliseen maailmaan oli katkaistu, aiheutti väistämättä elinikäisen trauman.

Neuvostoliiton vankileireillä rikottiin kansainvälisiä sopimuksia. Kirjeenvaihtoa perheen kanssa ei sallittu. Kaatuneista tai haavoittuneista ei raportoitu edes kansainväliselle Punaiselle Ristille.

Kukaan ei siis tiennyt, mitä sotavangeille oli tapahtunut. Sotavangeilla oli tunne, että he eivät näe läheisiään enää koskaan. Pelko, toivottomuus, väsymys, nälkä ja jano johtivat monet täydelliseen lamaantumiseen.

Isänikin kertoi, että hän ei vankileirillä ollessaan aina tiennyt, oliko elossa vai kuollut.

Vankeudessa elävät sotilaat oppivat suhtautumaan omaan kuolemaansa täysin välinpitämättömästi. Vankeus saattoi merkitä henkiin jäämistä, mutta ei kaikille, kuten tähän kirjaan etsityt tilastot osoittavat.

Sotavankeus ei useimmille ollut valinta. Se ei ollut sitä myöskään vihollisen sotavangeille. Hekin olivat vannoneet sotilasvalan. Valan rikkomisesta seurasi ankarista ankarin rangaistus – kuolema. Kuolema saattoi kohdata sotilasta taistelussa, kenttäoikeudessa tai vankileirillä. Ja se saattoi kohdata jopa sodan ja epäinhimillisten räsitusten ja ponnistelujen jälkeen kotikamaralla.

Valtiovallan olisi pitänyt puolustaa myös sotavankeuden kokeneita. Ei syyllistää heitä teoista, joita he eivät olleet tehneet.

Monet meistä muistavat Yhdysvaltojen entisen presidentin Donald Trumpin lausunnot 20. heinäkuuta 2015, kun hän väheksyi senaattori John McCainin urotekoja ja viiden ja puolen vuoden vankilassaoloaika Pohjois-Vietnamissa sanoen, että silloinen hävittäjälentäjä McCain ei ollut sotasankari, koska hän antoi vangita itsensä. Normandian maihinnousun 75. vuosipäivänä vuonna 2019 Trump ei halunnut kohdata invalidisoituneita amerikkalaisia veteraaneja.

Venäjällä sotasankareita on kunnioitettu aina. Poikkeuksen tekee Ukrainan sota: Ukrainassa kuolleita ei juuri mainita julkisissa puheissa. Sodassa kaatuneita ei välttämättä edes toimiteta takaisin omaisilleen ehkä korkeita kenraaleita lukuun ottamatta.

Talvi- ja jatkosodan aikana Neuvostoliitto yritti käännäyttää ottamiaan vankeja kommunisteiksi ja tehdä heistä puna-armei-

jan agenteja voimakkaasti aivopesemällä. Useimmiten yritykset valuivat hukkaan. Venäläiset aliarvioivat suomalaisten isänmaallisuuden, he eivät selvästi tunteneet suomalaista luonnetta. Isäni kuulustelupöytäkirjoista voi päätellä, että häntä ei pidetty tarpeeksi hyödyllisenä sotilasarvonsa, koulutuksensa tai ikänsä perusteella.

Isäni historian lisäksi toinen syy tämän kirjan kirjoittamiseen ovat omat kokemukseni sotakirjeenvaihtajana. Tärkein havaintoni näitä kahta asiaa tarkastellessani on, että kahdeksassa vuosikymmenessä mikään ei ole muuttunut.

Omat kokemukseni sodista ovat lyhyitä, maksimissaan parin viikon mittaisia piipahduksia sotatoimialueilla, eikä niitä ei voi verrata isäni kokemuksiin. Isäni kokemukset ja kertomukset ovat kuitenkin auttaneet minua suhtautumaan vaaratilanteisiin oikealla tavalla kaikilla sotatoimialueilla, joilla olen työskennellyt. Vaikeita asioita kohdatessani olen aina ajatellut, että se, mitä nyt näen ja koen, ei ole mitään verrattuna siihen, mitä isäni joutui kokemaan.

Kun joskus katsoimme yhdessä uutislähetyksiä esimerkiksi Bosnian sodasta, isäni sanoi minulle: ”Tuo ei näytä todelliselta sodankäynniltä. Minusta näyttää siltä, että nuo nuoret miehet farkuissaan nauttivat tuosta teurastuksesta.”

Tähän kirjaan avattu isäni päiväkirja ei kerro hänen koko tarinaansa. Monesta kokemuksesta hän on kertonut yhteisinä vuosinamme sodan jälkeen. Osa tarinoista jäi sittenkin varmastikin kertomatta. Uskon, että hän jätti ne pimentoon suojelukseen omia poikiaan kokemiltaan traumaailta.

Haluan tässä yhteydessä esittää suuret kiitokset serkuilleni Petra Sarasteelle, Markku Sarasteelle ja Marjaana Merikannolle, jotka ovat auttaneet minua tämän kirjan kirjoittamisessa. Kirja

perustuu suurelta osalta heidän säästämiinsä kirjeisiin ja valokuviin sekä isäni nuoremman veljen rehtori Erkki Sarasteen muistiinpanoihin ja kuvauksiin.

Kiitokset myös Kansallisarkistolle, jonne lähes kaikki Suomen sotahistoriaa koskevat asiakirjat on arkistoitu.

Tämän työn ovat mahdollistaneet osaltaan Otavan Kirjasäätiö ja WSOY:n kirjallisuussäätiö apurahoillaan.

Omistan tämän kirjan 17. tammikuuta 2023 Kööpenhaminassa syntyneelle tyttärenpojalleni Eilerille, joka on vielä onnellisen tietämätön sodan julmuuksista ja ihmisen pahuudesta.

Talinnassa maaliskuussa 2024

Petri Saraste

I OSA

SARASTEEN SUURPERHE

1. LUKU

SUKU MUUTTAA ROVANIEMELLE

Rovaniemen seudun väkiluku kasvoi vauhdilla 1700-luvulla, mutta vielä 1820-luvun alkupuolella alueella asui vain pari tuhatta henkeä. Kun isoisäni Erkki ja hänen nuori vaimonsa muuttivat silloisen Rovaniemen keskusta-alueelle noin sata vuotta myöhemmin, elettiin vuotta 1916. Keskusta oli pieni uinuva kylä, joka erotettiin kauppalaksi Rovaniemen maalaiskunnasta vuonna 1929. Pienessä yhteisössä lähes kaikki tunsivat toisensa.

Isoisäni vaimo Hellin Katariina Tiuraniemi oli ison Ternujoella sijainneen maatalon tytär Jaatilasta Rovaniemen maalaiskunnasta. Hellin ja isoisäni tapasivat, kun Erkki teki maalarin töitä tulevan vaimonsa perheen tilalla.

Nuoripari yritti ansaita elantoaan pientilallisina lähellä appivanhempien tilaa. He olivat saaneet myötäjäisinä kaksi lehmää. Niistä ei kuitenkaan ollut apua kodin perustamisessa. Lopulta vaimon toivomuksesta he muuttivat Rovaniemelle. Isoisäni opiskeli myöhemmin poliisiksi Hämeenlinnassa ja Helsingissä.

Isoisäni Erkki oli tottunut kovaan työntekoon jo 14-vuotiaana tukinuitossa Kemijoen varrella. Hänen oma isänsä jätti perheensä ja muutti yllättäen Amerikkaan ehkä toiveenaan

parempi elämä. Isoisäni isä, alkuperäiseltä nimeltään Johan Erik Sunnarborg, julistettiin kuolleeksi 9. helmikuuta 1910, kun yhteydenpito perheeseen oli loppunut. Tarinan mukaan hän ehti sitä ennen lähettää perheelleen yhden pahvilaatikollisen nenäliinoja.

Johan Erik Sunnarborgin suku oli tullut Suomeen Ruotsista 1700-luvun lopussa. Isoisäni Erkki suomensi sukunimensä Sarasteeksi kansallisaatteen hengessä 1920-luvulla.

Isoisäni nuoren perheen elämä oli niukkaa ja töitä oli tehtävä paljon, sillä lapsia syntyi lestadiolaisuuteen kääntyneeseen perheeseen kovaa vauhtia. Lopulta lapsia oli kymmenen: Elli (s. 1912), Torsti (s. 1914), Aune (s. 1915), Aarre (s. 1917), Onni (s. 1919), Pentti (s. 1921), Kauko (s. 1923), Paavo (s. 1924), Erkki (s. 1928) ja Lauri (s. 1930).

Valmistuttuaan poliisiksi isoisäni työskenteli Rovaniemen poliisissa etsivänä. Hänen suhtautumisensa työhön oli kaksijakoista: joskus hän piti poliisin työtä koiran virkana, ja joskus taas rikostapausten tutkiminen ja selvittäminen oli hyvin kiinnostavaa.

Kieltolain aikana Erkki joutui moniin vaarallisiin tilanteisiin pidättäessään salakuljettajia, joskus tuttavikiin. Hän joutui pidättämään myös oman poikansa Aarren.

Erkki oli suojeluskuntalainen. Suojeluskuntalaisuus tarkoitti hänelle myös sitä, että hän ei ollut yhteydessä vasemmistolaisiin naapureihinsa. Hän ei pitänyt edes heidän lastensa seuraa omille lapsilleen sopivana. Erityisesti piti karttaa tontin pohjoisella sivustalla asunutta perhettä, jonka isännän kerrottiin pitävän yhteyttä venäläisiin. Venäjälle tämä isäntä lopulta katosikin. Isoisäni muistellaankin usein sanoneen, että ”jokin veti isäntää sinnepäin kuin liimapaperi karpästä”.

Isoisän pikkuvirkamiehen palkka ei tuolloin riittänyt suurperheen elättämiseksi. Siksi hän teki vapaa-ajallaan paljon muita töitä. Hänelle sopivat kaikki työt maalarista puuseppään, kesäisin myös tukinuitto. Isoäitini Hellin puolestaan ompeli vaatteita, leipoi, paistoi, siivosi, pesi pyykkiä ja hoiti koko perheen taloudenpidon. Myös perheen pojat hankkivat lisätienestejä juoksupoikina, lehdenjakajina ja leipomon työntekijöinä. Rahat tuotiin äidille, joka oli erehtymätön päässäälaskija. Pienetkin rahavirratt olivat tärkeitä, sillä lapsilisiä ei vielä maksettu. Velka oli isoisälleni kauhistus, ja siksi lainaa ei otettu. Tämä tarkoitti myös sitä, että vain osalla perheen kymmenestä lapsesta oli mahdollisuus opiskeluun.

Sarasteita pidettiin Rovaniemellä yleisesti lahtareina, vaikka Erkki ei kansalaissotaan osallistunutkaan. Hän oli loppuun asti etsijä ja oman tiensä kulkija, kuten oli myös isäni Kauko.

Sodan syttymisen uhka muutti isoisäni perheen elämän. Rovaniemi varautui sotaan. Kesällä 1939 kauppalan linnoitustöitä tehtiin talkoohengessä. Lokakuussa ponnistelujen henki muuttui. Neuvostoliitto vaati Suomelta rajan siirtämistä Karjalankannaksella. Loka-marraskuun aikana Neuvostoliiton vaatimuksista neuvoteltiin kolme kertaa. Neuvottelujen päätyttyä tuloksettomina Neuvostoliitto hyökkäsi Suomeen ilman sodanjulistusta 30. marraskuuta 1939.

2. LUKU

KUN SOTA MUUTTI KAIKEN

Aika ennen talvisodan syttymistä oli Sarasteen perheelle ja varsinkin perheen pojille onnellista aikaa. Isäni muisteli aikaa myöhemmin lämmöllä:

Perheemme lapset elivät onnellista, joskin vaatimatonta elämää. Tuohon aikaan kuuluivat läheisesti urheilu, erityisesti kesäisin Ounasjoen varrella vietetyt uintiretket. Saharannassa veljekset polskuttelivat naapuruston poikien ja tyttöjen kanssa aamusta iltaan.

Köyhällä perheellä ei ollut varaa hienoihin harrastuksiin. Siksi voimistelu ja yleisurheilu kesäisin ja talvella mäkihyppy olivat ainoat harrastukset, joihin perheen pojat purkivat energiaansa vapaa-ajallaan. Perheen työillä Ellillä ja Aunella ei ollut näitäkään mahdollisuuksia, sillä heidän piti auttaa suurperheen arkisissa askareissa ja ruoanlaitossa kotona.

Vanhoillislestadiolaisessa perheessä ei musiikkia kuunneltu eikä kirjoja juuri luettu. Siihen ei ollut aikaa. Isäni tosin luki kirjoja salaa, ja kiinni jäätyään hän sai lempinimen Rousseau. Jo koulupoikana hän luki ahkerasti kirjallisuuden klassikkoja. Näitä rakkaita kirjojaan hän kaipasi myöhemmin taistelujen